

Romano džaniben

časopis romistických studií | 17. ročník | 2/2011

— Charakter a vitalita frazeológie východoslovenskej variety rómčiny vybraných literárnych textov²

Abstract

The article describes the character and vitality of phraseology of Romani language, (especially the eastern Slovak form of the northern-central dialect) in selected literary texts. Special attention is paid primarily to the following fields: identification of phraseologisms, description of properties, categorization, problems with translation, and specification of the vitality of phraseologisms. The phraseological research of literary texts has shown that the diversity of Romani phraseology is comparable with Slovak language. Moreover, we can also find relatively high amount of related phraseologisms in both Slovak and Romani language. Considerable tendency has occurred in Romani in calquing the phraseologisms from majority language. Questionnaire research among native Romani speakers has shown that respondents were familiar with phraseologisms excerpted from the literature but mainly passively. The hypothesis that older respondents would be more familiar with these phraseologisms has not been affirmed. The students of one grammar school were most familiar with submitted phraseologisms because they have come into contact with them during their studies, which shows how important it is to improve Romani language education at school in order to preserve phraseological richness of Romani language.

Keywords

phraseology, phraseologisms, Romani language, Romani literature, categorization of phraseologisms, identification of phraseologisms, translation of phraseologisms, specification of the vitality of phraseologisms

1 Mgr. Martina Koptová je absolventka oborov romistika a indologie se spec. hindština na FF UK Praha. Email: koptova.m@gmail.com

2 Článok vychádza z diplomovej práce: Koptová, Martina. Frazeologie romštiny ve vybraných textech. Praha: FFUK, 2011. Nепublikovaná diplomová práca.

1. Úvod

Rómčina, takisto ako každý prirodzený jazyk, má svoju špecifickú frazeológiu, ktorú môžeme nájsť čiastočne zachytenú v slovníkoch a učebniciach (napr. Hübschmannová, Šebková, Žigová, 2001; Šebková, Žlňayová, 2002). Najviac priestoru bolo v minulosti poskytnutého prísloviám a porekadlám, a to ich zberu, ktorý bol súčasťou národopisného skúmania Rómov. Teoreticky sa rómskou frazeológiou zaoberali bádatelia len okrajovo. Predkladaný článok sa venuje popisu prieskumu frazeológie prevažne východoslovenskej variety severocentrálneho dialektu rómčiny v rámci vybranej umeleckej prózy. Popisovaný je tiež postup pri určovaní vitality tejto časti frazeológie u rodených hovorcov. V článku je rozvedená metodológia výskumu, nasleduje popis charakteru frazeológie vybraných literárnych textov a popis dotazníkového prieskumu medzi rodenými hovorcami rómčiny v meste Košice.

2. Postup a metódy

Prvým krokom bolo zhromaždenie literatúry vhodnej na excerpciu, nasledovala identifikácia frazeologizmov v tejto literatúre, ich popis a kategorizovanie. Ďalším krokom bolo overenie živosti excerpovaných frazeologizmov z literatúry pomocou zisťovania ich výskytu v zázname reči rodených hovorcov. Nakoniec bol vybraný užší okruh problematických excerpovaných frazeologizmov a ich živosť a známosť overovaná dotazníkom u troch rôznych skupín rodených hovorcov v Košiciach.

2.1 Jazyk

Frazeológia bola skúmaná prevažne v rámci východoslovenskej variety/variet³ severocentrálneho dialektu rómčiny (bližšie o dialektovom delení rómčiny Elšík, 2003). Motiváciou pre výber tejto variety bol fakt, že ide o najužívanejšiu formu rómčiny na Slovensku i v Čechách. V roku 2008 bola na Slovensku na základe východoslovenskej variety rómčina oficiálne štan-

3 Označenie východoslovenská varieta je zjednodušujúce, pretože v rámci jednotlivých regiónov, a teda aj v rámci východného Slovenska existuje množstvo lokálnych variet severocentrálneho dialektu. Reflexia tohto fenoménu v kontexte frazeológie by si žiadala rozsiahly výskum v jednotlivých regiónoch, na čo zatiaľ nebol priestor.

dardizovaná a bol kodifikovaný jej pravopis. V tejto variete bola publikovaná prevažná väčšina rómsky písanej literatúry u nás, učebnice i slovníky – vybrala som si teda také literárne texty, ktoré boli písané vo východoslovenskej variete. Takisto respondenti dotazníkového prieskumu žijú v oblasti, kde sa táto varieta značne užíva. Excerpované prepisy nahrávok rodených hovorcov boli taktiež prevažne v spomínanej variete, avšak zastúpené boli v obmedzenej miere aj iné variety rómčiny.

2.2. Zdroje

Frazeológia bola skúmaná primárne v rámci literárnych textov. Od toho sa odvíjal následný prieskum prepisov nahrávok s rodenými hovorcami i dotazníkový prieskum, ktorý slúžil na potvrdenie živosti a známosti excerptovaných frazeologizmov.

Zoznam excerptovanej literatúry nebol v rámci publikácií písaných vo východoslovenskej variete slovenskej rómčiny vyčerpávajúci, avšak snažila som sa o reprezentatívny výber autorov, aby som mohla poukázať na prevládajúce tendencie a charakter frazeológie v tejto literatúre. Excerptovala som celkom deväť publikácií (prevažne zbierky poviedok), z toho bolo 23 známych autorov a jeden neznámy⁴. Z literatúry som celkovo vyexcerptovala približne 70 frazeologizmov, ktoré som sa podujala bližšie preskúmať.

Na konfrontovanie frazeologizmov excerptovaných z literárnych textov so živým jazykom boli v práci použité prepisy nahrávok z archívu Seminára romistiky ÚJCA FF UK. Išlo o rozhovory nahrávané v období od decembra 1991 do novembra 2009, celkom 3 693 normostrán textu zachytávajúcich takmer 300 rozhovorov s rôznymi respondentmi.

2.3. Triedenie frazeologizmov

Pri triedení excerptovaných frazeologizmov som sa riadila konštrukčným triedením frazeologických jednotiek podľa Mlacka (1984: 74). Toto triedenie je založené na forme, rozlišuje sa tu, či má výraz formu syntagmy, alebo vety a aké slovné druhy obsahuje. Frazeologizmy sa takto delia na frázy (výrazy s vetnou/súvetnou konštrukciou), frazeologické zvraty (slovesné spojenia), frazeologické výrazy/úslovie (neslovesné spojenia) a minimálne frazeologické jednotky

⁴ Autor poviedky *Pal soste vakerenas mro papus le Tibiha*. (Kramářová, Sadílková 2007)

(spojenie plnovýznamového a neplnovýznamového slova). Posledný uvedený typ som z excerpce vylúčila pre okrajové zaradenie do frazeológie. Z rovnakého dôvodu som v rámci frazeologických zvrátov vylúčila z excerpce slovesné syntagmy s tzv. adverbialnými modifikátormi deja a spojenia so slovesami „*deť*“ (dať) a „*leť*“ (vziať)⁵. Ide o veľmi rozsiahle skupiny slovných spojení, navyše je polemické, či ide o frazeologické spojenia, každopádne prieskumu týchto spojení by bolo vhodné venovať samostatnú prácu. Ku frazeologickým zvrátom som zaradila samostatnú podskupinu „ustálené prirovnania“, pretože tieto spojenia obsahujú slovesný komponent, ale zároveň sa svojou charakteristickou konštrukciou vydeľujú ako samostatný typ.

3. Prieskum frazeológie literárnych textov

Základným problémom bolo vôbec frazeologizmy v textoch identifikovať. Kľúčovým pre identifikáciu frazeologizmov je poznanie ich charakteristických vlastností. Vychádzala som pritom z charakteristických vlastností frazeologizmov tak, ako ich opisujú poprední slovenskí a českí jazykovedci (napr. Mlacek, Ďurčo, 1995; Čermák 2008). Frazeologizmy sa primárne charakterizujú ako ustálené slovné spojenia, preto som sa podujala bližšie preskúmať slovné spojenia, ktoré sa v literatúre opakovali. V literatúre sa objavilo aj mnoho takých spojení, ktoré by mohli byť považované za frazeologizmy (napr. niektoré kliatby, príslovia atď.), ale keďže sa vyskytli raz, ich ustálenosť sa nedala dokázať. Mieru ustálenosti daného spojenia som hodnotila podľa frekvencie výskytu v literárnych textoch, kritériom pre zaradenie spojenia ku frazeologizmom bol výskyt spojenia u rôznych autorov (minimálne dvoch⁶). Následne som frazeologizmy vyhľadávala v prepisoch nahrávok reči rodených hovorcov. Čím bol frazeologizmus frekventovanejší, tým väčší je predpoklad, že naozaj ide o zaužívaný frazeologizmus.

5 Až na niekoľko málo výnimiek, excerpovala som napríklad spojenie *del patřv* (uctiť si; dosl. dať úctu).

6 Nie však, ak išlo o spojenie autoriek Milena Hübschmannová a Tera Fabiánová v rámci publikácie *Čavargoš*, pretože sú v tejto publikácii uvedené ako spoluautorky a nie je možné zistiť, kto použil ktorý konkrétny frazeologizmus. Miera vplyvu Mileny Hübschmannovej na užitie frazeológie v ostatných prácach Tery Fabiánovej aj v prácach mnohých rómskych autorov je pravdepodobne značná. Avšak z formálneho hľadiska je nezaznamenaná – Milena Hübschmannová nie je uvedená ako spoluautorka. Vychádzam z predpokladu, že popredná česká romistka Milena Hübschmannová daný výraz sama nevymyslela, ale ho počula užitý v reči rodených hovorcov rómčiny a potom sama použila v literárnych textoch a v textoch, ktoré redigovala, a tak sa mohol daný výraz rozšíriť. Pôvod rozšírenia frazeologizmu pri určovaní ich ustálenosti však nepovažujem za kľúčový. Dôležitým faktorom určenia ustálenosti daného slovného spojenia je dokázanie existencie frazeologizmu aj mimo literárne texty.

Z približne 45 skúmaných frazeologických zvrátov malo najväčšiu frekvenciu v literárnych textoch spojenie *poravel o jakba* (vyvalovať oči), väčšiu frekvenciu opakovania mali aj spojenia *del avri o jakba* (vyvalovať oči, dosl. dať von oči), *kerel bida* (zlostiť; dosl. robiť biedu, v zmysle robiť neplechu), *čhinel pařiv* (zneuctiť/uraziť niekoho, dosl. krájať/sekať čeť), *chal chol'i* (hnevať sa, dosl. jeť hnev/žlč) a *cirdel pharo vodi* (vzdychať, dosl. ťahať ťažkú dušu). Spomedzi 80 skúmaných ustálených prirovnaní bolo najfrekventovanejšie prirovnanie *ačhel sar kašt* (ostať ako obarený, dosl. ostať ako drevo/strom), väčšia frekvencia opakovania bola zaznamenaná tiež pri spojeniach *ačhel sar bar* (ostať ako obarený; dosl. ostať ako kameň), *rovel sar brišind* (plakať ako dážď) a *našlol sar thuv* (zmiznúť ako dym). Medzi frazeologickými úsloviami sa našlo len 7 takých, ktoré sa opakovali, najväčšiu frekvenciu opakovania malo spojenie *ňikda šoha* (nikdy v živote, dosl. nikdy nikdy) a spojenie *sig sig* (rýchlo-rýchlo). Úslovia, ktoré sa opakovali v literárnych textoch, sa väčšinou v prepisoch nahrávok opakovali málopočetne, alebo sa nevyskytli vôbec. Z uvedeného vyplýva, že je veľmi pravdepodobné, že sa tieto spojenia v reči nepoužívajú.⁷ Vyskytlo sa niekoľko málo takých spojení excerpovaných z literatúry, o ktorých by sa dalo povedať, že sa v reči užívajú. Je to najmä spojenie *chal chol'i* (hnevať sa; dosl. jeť hnev/žlč) ale aj *del pařiv* (uctiť si; dosl. dať úctu), *del avri o jakba* (vyvalovať oči, dosl. dať von oči), *ňikda šoha* (nikdy v živote, dosl. nikdy nikdy), *sig sig* (rýchlo-rýchlo) a *koro mato* (opitý do nemoty, dosl. slepý opitý). Kritérium opakovateľnosti sa ukázalo ako problematické pri skupine prísloví a porekadiel, v rómčine označovaných termínom *godaver lava* (dosl. múdre slová), pretože tieto sa v textoch neopakovali, iba v troch prípadoch sa príslovie vyskytlo dvakrát. Nápomocným pri určení, či ide o výraz ustálený, bolo, ak bol výrok uvedený spojením *phenel pes* (vraví sa). Toto sa však týkalo len 7 *godaver lava*, pričom sa v excerpovanej literatúre vyskytlo približne šesťdesiat spojení, ktoré by svojím obsahom i formou mohli byť takto označené. Pomocným ukazovateľom, že ide o príslovie bola i prítomnosť lexikálnych komponentov, ktoré sa vyskytujú vo zovšeobecňujúcich tvrdeniach, boli to slová *sako* (každý), *savoro* (všetko) *manuš/dženo* (človek). Keďže zoznam excerpovanej literatúry nie je vyčerpávajúci, môžu byť výsledky ustálenosti skreslené, preto by bolo v budúcnosti vhodné excerpovať ďalšie materiály.

Pri skúmaní frazeologizmov som sledovala aj ich variantnosť, synonymitu, či existenciu paradigmatických foriem. Celkom bola zistená variantnosť pri dvanástich spojeniach, jednalo sa najmä o variantnosť lexikálnu, ale vyskytla sa aj variantnosť morfológická, napr. *koro mato*

⁷ Tieto výsledky však mohli ovplyvniť aj témy rozhovorov, ktoré boli orientované jednostranne – išlo najmä o spomienkové rozprávanie týkajúce sa zážitkov zo svetových vojen a vôbec minulosť respondentov v kontexte obecné známych historických udalostí.

(opitý do nemoty, dosl. slepý opitý) a jeho variant *kore mate* (opití do nemoty, dosl. slepí opití). Najviac variantov bolo zistených pri spojení *ačhel jakhendar* (byť uhranutý, dosl. ostať z očí). Toto spojenie sa môže vyskytnúť ešte vo variantoch *perel/džal/avel/chudel jakhendar* (dosl. padať/ísť/prísť/dostať z očí). Paradigmatickými formami sa vyznačovali najmä frazeologické zvraty (aj väčšina ustálených prirovnaní), pri ktorých bolo možné časovať slovesný komponent, napr. *poravel/poraven/poradom o jakha* (vyvaľuje/vyvaľujú/vyvalil som oči); *ačhila/ačhilam sar kašt* (ostala ako obarená/ostali sme ako obarení) atď. U niektorých frazeologizmov boli zaznamenané fakultatívne členy⁸, tie sú uvedené v zátvorke, napr. *bokhalo sar (koro) rikono* (hladný ako (slepý) pes), alebo *o bala (kale) sar angara* (vlasy (čierne) ako uhoľ, dosl. vlasy (čierne) ako uhlie). Vyskytli sa aj synonymné a čiastočne synonymné spojenia, napr. *avel chol'i andre* (nahnevať sa, dosl. prísť hnev do) je synonymné ku spojeniu *chal chol'i* (hnevať sa, dosl. jesť hnev). K niektorým spojeniam sa vyskytli i antonymá, napr. *čhinel pat'iv* (zneuctiť, dosl. sekať/rezať úctu) je antonymum ku spojeniu „*sikhavel/del pat'iv*“ (uctiť si, dosl. ukázať/dať úctu).

Ďalšou charakteristickou vlastnosťou frazeologizmov je anomálnosť (Čermák, 2007: 26). Túto vlastnosť som pozorovala najmä v spájateľnosti komponentov jednotlivých frazeologizmov, napr. v spojení *pro phure berša* (na staré kolená) je prídavné meno *phuro* (starý), ktoré sa inak spája takmer výlučne⁹ so životnými podstatnými menami spojené s podstatným menom neživotným. Anomálne je i spojenie *čhinel pat'iv* (zneuctiť; dosl. sekať/rezať úctu) – sloveso *čhinel* (krájať/sekať) sa obvykle spája s konkrétnymi podstatnými menami, ako napr. *maro* (chlieb), *phaba* (jablká), *kašta* (drevo) atď., s abstraktnými podstatnými menami sa spája len s dvoma, a to so slovami *pat'iv* (úcta) a *bacht* (šťastie).

Väčšina skúmaných frazeologizmov sa vyznačovala obraznosťou, v niektorých prípadoch založenej i na synekdoche, napr. *nane kaj te thovel o šero* (nieť kam zložiť hlavu, dosl. nie je kam položiť hlavu), *jel/mukel pro šero* (byť/ostať na krku). Vyskytli sa však i typy frazeologizmov, kde prevládali spojenia neobrazné. Boli to najmä frazeologické úslovia, kde boli neobrazné takmer všetky¹⁰ skúmané spojenia. Význam týchto spojení je intenzifikačný, túto intenzifikáciu získavajú opakovaním toho istého slova, synonyma, alebo slova zvukovo podobného, napr. *sig sig* (rýchlo-rýchlo), *nikda šoha* (nikdy viac, dosl. nikdy nikdy). Druhou skupinou, pri ktorej absentovala obraznosť, boli nemetaforické príslovia, teda také príslovia,

8 Frazeologizmus sa môže vyskytovať aj bez takýchto členov aj s nimi.

9 Možné je spojenie *pro phure d'ivesa* (na starobu, dosl. na staré dni), ktoré je variantom skúmaného spojenia. Možné je aj spojenie so slovom *kher* (dom) – *phuro kher* (domov dôchodcov, dosl. starý dom).

10 Okrem spojenia *pro phure berša* (na staré kolená, dosl. na staré roky).

ktoré priamo vyslovujú morálny súd, napr. *Phenel pes: Ko but phirel, but džanel*. (Vraví sa: Kto veľa chodí, veľa vie.).

S obraznosťou spojení súvisela ich expresívnosť, nepomerne viac spojení, na osi klad zápor, bolo záporných. K spojeniam negatívne expresívnym som zaradila, napr. spojenia *čhandel jag* (zúriť, dosl. zvracať oheň), *poravel o jakha* (vyvalovať oči), *demel andre godi* (zísť na um, dosl. udrieť do mysle/na rozum), *ačhel sar mulo* (ostať ako oparený; dosl. ostať ako duch/mŕtvy), *o jakha sar puruma* (oči ako cibule) atď. K negatívne expresívnym by som zaradila aj väčšinu skúmaných spojení so slovesom *chal* (jesť)¹¹. Spojenia so slovesom *chal* ustrnutým v podobe *čhav* (jem) však boli naopak spojenia kladne expresívne – *čhav (tro/tumaro) jiloro* (pekne ťa/vás prosím; dosl. jem tvoje/vaše srdiečko); *čhav tro somnakuno mujoro* (veľmi pekne ťa prosím; dosl. jem tvoje zlaté ústočká). Ku kladne expresívnym sa dá zaradiť tiež spojenie *čarav tre jakhora* (bozkám tvoje očičká; dosl. lížem tvoje očká) a prirovnanie (*zoralo*) *murš sar trast* (chlap ako buk; dosl. (silný) chlap ako železo). U skúmaných frazeologických úsloví bola expresivita vyvolaná intenzifikovaním, napr. *nikda šoha* (nikdy v živote, dosl. nikdy nikdy), *sig sig* (rýchlo-rýchlo) atď. Medzi spojenia expresívne neutrálne by som zaradila napr. spojenia *avel pre godi* (zísť na um; dosl. prísť na myseľ/na rozum), *del/sikhavel pativ* (uctiť si; dosl. dať/ukázať úctu), *jel pre dzeka* (páčiť sa, dosl. byť na chuť/náladu), alebo *o bala (kale) sar angara* (vlasý (čierne) ako uhoľ; dosl. vlasý (čierne) ako uhlie).

Keďže väčšina excerpovaných textov bola dvojjazyčná (česko-rómska, alebo slovensko-rómska), všimla som si aj ako autori pracujú s prekladom frazeologizmov. Potvrdil sa predpoklad, že mnoho frazeologizmov v rómčine v literárnych textoch i v prepisoch a dotazníkoch by mohlo byť kalkovaných z majoritného jazyka (čeština/slovenčina), napr. *kerel sar graj* (robiť ako kôň); *našlöl sar thuv* (zmiznúť ako dym); *diliňarel o šero* (pobláznit hlavu); *jel sfađimen pro kokalos* (byť premrznutý na kosť) atď. Zároveň sa však ukázalo, že v rómčine sú aj ťažko preložiteľné charakteristické frazeologické spojenia, napr. *ačhel/perel/chudel jakbendar* (byť uhranutý; dosl. ostať/padnúť/dostať z očí), *kerel/lel jakbendar* (uhranúť; dosl. urobiť/vziať z očí), *chal bida* (trieť biedu; dosl. jesť biedu), *čhinel pativ* (zneuctiť; dosl. krájať/sekať česť), *chal cholli* (hnevať sa; dosl. jesť hnev/žlč), *cirdel pharo vodi* (vzdychať, dosl. ťahať ťažkú dušu), *koro mato* (opitý do nemoty; slepý opitý, *nango pindrango* (nahý bosý), *rovel sar brišind* (plakať ako dážď), *o jakha sar puruma* (oči ako cibule) atď. Väčšina týchto spojení sa vyznačovala nerozložiteľnosťou.

11 Boli to nasledujúce spojenia: *chal cholli* (hnevať sa; dosl. jesť hnev/žlč), *chal bida* (trieť biedu; dosl. jesť biedu), *chal bokh* (hladať, dosl. jesť hlad), *chal ladž* (utížiť hanbu, dosl. jesť hanbu), *chal pal o svetos* (zahubiť, dosl. zjesť zo sveta)

ťou významu. V jednom prípade odhalila excerpčia užívanie tzv. citátového frazeologizmu¹², išlo o užívanie slovenského spojenia „tak-tak“ inak v plynule rómskom jazyku. Nazdávam sa však, že pri analýze zameranej výlučne na frazeologizmy v reči, by sa takýchto citátových frazeologizmov objavilo viac.

4. Dotazníkový prieskum

V dotazníkovom prieskume, ktorý sa uskutočnil v decembri 2010, bola skúmaná známosť 21¹³ excerpovaných frazeologizmov z literárnych textov u 120 respondentov. Respondenti tvorili tri samostatné skupiny: gymnazisti, mládež, dospelí. Väčšina respondentov býva na košickom sídlisku Luník IX, niekoľko respondentov zo skupiny gymnazistov býva v iných častiach Košíc ako je sídlisko Nad jazerom, Krásna, Terasa a Košická Nová Ves. Skupine gymnazistov bol dotazník predložený v škole, ostatným respondentom doma. Skupinu nazvanú gymnazisti tvorilo 55 žiakov osemročného Súkromného gymnázia Galaktická ul. č.12 v Košiciach. Dotazník vyplňali študenti vo veku od 11 do 16 rokov. Priemerný vek respondenta tejto skupiny bol 14 rokov. Dotazník vyplnilo 31 dievčat a 24 chlapcov. Na škole, ktorú navštevujú, je vyučovaný rómsky jazyk ako samostatný predmet. Všetci študenti absolvujú dve vyučovacie hodiny rómskeho jazyka do týždňa. Učia sa tu porozumieť písanej podobe rómčiny, získavajú čitateľskú gramotnosť, nacvičujú si hovorený prejav, získavajú prehľad o gramatických javoch, píšú slohové práce, konverzujú a nacvičujú preklad z rómčiny do slovenčiny a opačne. Na týchto hodinách žiaci pracujú s učebnicami rómčiny a ďalšími zdrojmi písanej podoby rómčiny, teda aj s literárnou tvorbou rómskych autorov a rómskou ľudovou slovesnosťou. Zvyšné dve skupiny zaradené do dotazníkového prieskumu sa s rómčinou stretávajú prevažne v súkromnej sfére¹⁴, preto som predpokladala, že frazeologizmy v dotazníku budú známejšie prá-

12 „Frazémy prevzaté z cudzích jazykov, ktoré sa aj v prijímajúcom jazyku vyjadrujú vo svojej pôvodnej (cudzozjazyčnej) podobe.“ (Mlacek, Ďurčo a kol., 1995: 7)

13 Výberom užšieho okruhu frazeologizmov som sledovala tieto ciele: nezahliť respondentov príliš veľkým množstvom frazeologizmov, vybrať adekvátny počet frazeologizmov všetkých skúmaných typov konštrukčného triedenia, vybrať také spojenia, ktorých frazeologickosť sa ukázala ako sporná (napr. ojedinelý výskyt). U ostatných v literatúre početnejšie sa vyskytujúcich frazeologizmov išlo o konfrontáciu ich pasívnej a aktívnej znalosti respondentmi.

14 Rómovia žijúci a koncentrovaní v sídliskových štvrtiach v tomto meste používajú rómčinu ako primárny komunikačný nástroj a i keď sa do jej slovnej zásoby dostáva čoraz viac prebratých slov zo slovenčiny, maďarčiny a v poslednom čase i angličtiny, preda len rómčina zostáva základným dorozumievacím prostriedkom a základom budovania rodinných a medziludských vzťahov. V niektorých lokalitách Košíc dokonca deti predškolského veku hovoria len rómsky a do školy nastupujú bez znalosti slovenského štátneho a vyučova-

ve gymnazistom. Skupinu nazvanú mládež tvorilo 45 mladých ľudí vo veku od 10 do 18 rokov. Priemerný vek respondenta tejto skupiny bol 14 rokov. Medzi respondentmi bolo 24 dievčat a 21 chlapcov. Väčšinou šlo o žiakov ZŠ Ludmily Podjavorinskej nachádzajúcej sa na sídlisku Luník IX, alebo o žiakov ZŠ Inžinierskej nachádzajúcej sa na sídlisku Terasa. Skupinu nazvanú dospelí tvorilo 20 dospelých osôb vo veku od 18 do 50 rokov. Priemerný vek respondenta tejto skupiny je 32 rokov. Medzi respondentmi bolo 11 žien a 9 mužov. Všetci sú obyvateľmi Luníka IX. Traja respondenti majú maturitu, sedem skončilo SOU, ostatní majú skončenú ZŠ.

Dotazník obsahoval päť úloh, v ktorých sa vyskytli položky voľnej aj viazanej formy. Položky viazanej formy obsahovali úlohy viacnásobného výberu, kde si respondenti mohli vybrať jednu odpoveď z viacerých možností. Položky voľnej formy predstavovali otvorené otázky a úlohy, kde bolo treba doplniť časť vety.

Výsledky dotazníkového prieskumu ukázali, že respondenti väčšinu daných frazeologizmov poznajú, avšak skôr pasívne. V reči jednoznačne používaným sa javí iba spojenie *chal chol'i* (hnevať sa, dosl. ješť hnev/žlč). Veľká miera známosti sa ukázala pri frazeologizmoch *rovel sar brišind* (plakať ako dážď) a *ačhel/perel jakhendar* (byť uhranutý, dosl. ostať/spadnúť z očí), ktoré poznala väčšina respondentov nezávisle na zaradení do skupiny. Nikto nepoznal frazeologizmus „*godaver dženo sikhlol the peskere diliňipnastar*“ (múdry človek sa poučí aj zo svojej hlúposti), ale ukázalo sa, že niekoľko respondentov pozná jeho variant „*godaver dženo sikhlol the peskere došendar*“ (múdry človek sa poučí aj z vlastných chýb). Nikto taktiež nepoznal frazeologizmus *maren pen sar ruva* (bijú sa ako vlci) ale väčšina respondentov uviedla jeho aktualizovaný variant *maren pen sar rikone* (bijú sa ako psi). Viac ako polovici respondentov bolo známe príslovie „*godaver lav mol buter sar love*“ (múdre slovo je cennejšie ako peniaze) Ukázalo sa, že toto príslovie má pravdepodobne svoj menej frekventovaný variant „*godaver lav mol buter sar somnakaj*“ (múdre slovo je cennejšie ako zlato.) Frazeologizmus „*feder hin te jel čoro, sar korkoro*“ (lepšie je byť chudobný ako osamelý) poznali iba gymnazisti, avšak je otázne, či by nemohol byť chápaný ako jeho variant frazeologizmus „*feder hin te jel čoro, sar barvalo*“ (lepšie je byť chudobný, ako bohatý), ktorý uviedla väčšina respondentov, hoci to mohlo byť

cieho jazyka. Povedomie Rómov v Košiciach o rómčine ako jazyku, ktorý má svoje miesto nielen v súkromnom prostredí, ale aj vo vzdelávaní a verejnom styku, pramení z faktu, že v tomto meste od roku 1992 pôsobí rómske profesionálne divadlo, ktorého divadelným jazykom je jazyk rómsky. Sú tu tiež dve stredné školy, jedna základná a jedna vysoká škola, na ktorých sa vyučuje aj rómsky jazyk a literatúra. Predpokladám, že keby sa tento dotazníkový prieskum konal v meste, ktoré nemá takéto inštitúcie, výsledky dotazníka by boli menej priaznivé.

spôsobené aj tým, že respondenti príslovie nepoznali a doplnili ho najlogickejšou asociáciou, teda antonymom *barvalo* (bohatý) k slovu *čoro* (chudobný). Je pravdepodobné, že podobná situácia mohla nastať aj pri iných frazeologizmoch, a tak sa mohli skresliť výsledky dotazníka. Prekvapivo kladne dopadla úloha, kde mali respondenti tvoriť vety na dané úslovia. Ukázalo sa, že väčšina respondentov dokáže dané úslovie využiť v logickom kontexte. V úlohe, v ktorej mali respondenti uviesť, aké frazeologizmy sami používajú, sa ukázala značná tendencia kalkovať slovenskú frazeológiu, alebo vytvárať rómske varianty slovenských frazeologizmov. Nazdávam sa, že respondenti nekalkovali príslovia na mieste pre potreby dotazníka, ale uviedli také, ktoré počuli, respektíve používajú, čo znamená, že kalkované príslovie sú zaužívané, i keď možno, že iba v idiolekte daného respondenta. Z výsledkov dotazníkového prieskumu teda vyplýva, že väčšina skúmaných frazeologizmov excerpovaných z textov bola respondentom známa, alebo bol známy aspoň variant, alebo iný ale významovo blízky frazeologizmus. Pri niektorých frazeologizmoch, najmä prísloviach, dotazník pridal na pravdepodobnosti, že ide o príslovie málo rozšírené, možno dokonca o výroky autorské. Prínosom dotazníka bolo i to, že som si overila v praxi, ktorý typ úloh je pri určovaní živosti frazeologizmov vhodný viac a ktorý menej. Zistila som, že najprínosnejšou bola úloha číslo tri (viď Dotazník, s. 43), kde mali respondenti užiť spojenia vo vete, na čom sa ukázalo nie len či spojeniam rozumejú, ale aj v akých kontextoch možno spojenie v reči použiť, čo je obzvlášť užitočné pre prípadné zostavovanie frazeologického slovníka. Ako dobrý spôsob overovania známosti spojení sa ukázali úlohy číslo dva a štyri (viď Dotazník, s. 43), kde mali respondenti ponúknuť tri možnosti výberu. Najproblematickejšou a najmenej vhodnou sa javí koncipovanie úlohy číslo 1, časti a (viď Dotazník, s. 43), kde mali respondenti sami dokončiť dané spojenie. V tejto úlohe bol daný napr. nedokončený frazeologizmus *Les hin jakba sar...* (Má oči ako...), kde som v súvislosti s frazeologizmom excerpovaným z literatúry očakávala doplnenie slovom *puruma* (cibule), avšak neuvedomila som si, že slovo *jakba* (oči) sa viaže s rôznymi zaužívanými asociáciami, preto takýto všeobecný príklad nebol vhodný. Zistila som, že mätúcim bolo aj dokončenie spojenia *Godaver dženo sikhlol the peskere...* (Múdry človek sa poučí aj zo svojej...), pretože sloveso *sikhlol* (učiť sa/poučiť sa/zvyknúť si) je viacvýznamové a to pravdepodobne skreslilo výsledky. Je možné, že respondent poznal skúmaný frazeologizmus, ale spojenie doplnil prvou logickou asociáciou, ktorá ho napadla. Výsledky samozrejme ovplyvnili aj formulácie otázok v dotazníku a tiež podoba, v ktorej som uviedla skúmané frazeologizmy. Avšak o tom, že formulácie otázok neboli úplne zlé a respondenti otázky pochopili, svedčí výskyt očakávaných odpovedí aj malý počet odpovedí nezmyselných. Možno k tomu prispelo aj to, že formulácie úloh boli pre lepšie pochopenie uvedené v slovenčine i rómčine. Musím však priznať, že preložiť zadanie úloh do rómčiny bolo problematické, preklad bol viac menej voľný,

pre chýbajúce termíny som sa uchýlila k užitiu respondentom možno málo známých neologizmov. Boli to: *thov kerekate* (zakrúžkuj), *vakerďa* (vety) a *palepheňibena* (odpovede). Obmedzením dotazníka je fakt, že všetci respondenti pochádzajú z rovnakého mesta a viac menej i sídliska, teda iba jednej špecifickej oblasti, kde sa rómčina užíva. Výsledky dotazníkového prieskumu mohlo skresliť najmä to, že respondenti pri ľahko odvoditeľných frazeologizmoch odpovedali na základe logiky a nie známosti. Veľkú rolu pri dopĺňacích otázkach mala asociatívnosť, ukázalo sa, že najmä v dopĺňaní antonymami. K miernemu skresleniu výsledkov mohlo dôjsť aj vďaka tomu, že sa pravdepodobne niekoľkým respondentom v skupine gymnazistov podarilo odpovede od seba opísať. Aby sa predišlo niektorým nejasnostiam, ktoré sa pri dotazníkovom prieskume objavili, bolo by výhodnejšie viesť s respondentmi štruktúrovaný rozhovor, ako nechať ich vyplňať dotazník.

Pozitívnym zistením bolo, že respondenti sa v otvorených otázkach snažili frazeologizmy vysvetlovať rómsky. Slovenčina sa objavila zväčša vtedy, keď respondent uviedol rómsky alebo do rómčiny kalkovaný výrok a ten na vysvetlenie preložil do slovenčiny. Ďalším pozitívnym zistením bolo, že väčšina respondentov sa snažila nevynechať žiadnu úlohu. Hlavne pri otvorených otázkach som predpokladala, že ich respondenti nebudú ochotní alebo schopní vyplniť. Avšak ukázalo sa, že v týchto úlohách nič nenapísala iba štvrtina respondentov.

Najúspešnejšími v dekodovaní a užívaní frazeologizmov boli, v zhode s mojím počiatočným predpokladom, gymnazisti. Väčšina gymnazistov v uzavretých otázkach uviedla správnu odpoveď a táto skupina respondentov sa ukázala ako najkompetentnejšia aj v otvorených úlohách. Predpoklad, že čím starší respondent v skupine dospelých bude, tým bude väčšia jeho znalosť rómskej frazeológie, sa v rámci tejto skupiny nepotvrdil, ale ako celok preukázala skupina dospelých jednoznačne lepšiu frazeologickú znalosť ako skupina mládež. Dospelí boli v jednotlivých úlohách úspešní približne na 50 percent, skupina mládež túto hranicu väčšinou nedosiahla. Kontrast medzi znalosťou frazeológie gymnazistov a zvyšných respondentov poukazuje na to, aké je pre zachovanie rómskej frazeológie dôležité jej rozvíjanie a podpora v škole. Úspešnosť gymnazistov v dotazníku je dôkazom, že frazeologizmy vytrácajúce sa z rómčiny, ale uchované v literatúre majú šancu sa v jazyku udržať aspoň pasívne, ak budú mať užívatelia jazyka možnosť jazyk rozvíjať aj na inštitucionálnej pôde a budú mať prístup k rómsky písanej literatúre.

5. Záver

Prieskum frazeológie literárnych textov celkovo ukázal, že rôznorodosť frazeologizmov v rómčine je porovnateľná so slovenčinou. Pomerne veľký počet príbuzných frazeologizmov v rómčine a slovenčine môže ukazovať na spoločný jazykový zdroj (napr. maďarčina) alebo na vznik nezávisle na sebe motivovaný podobnou životnou skúsenosťou. Nazdávam sa však, že tento fenomén skôr potvrdzuje značný jazykový vplyv slovenčiny na rómčinu.

Ukázalo sa, že značnú časť frazeologizmov užitých v umeleckej próze hovorcovia rómčiny pasívne poznajú, ale aktívne neužívajú. Toto je prirodzený jav aj u hovorcov iných jazykov, keďže väčšinou sa literárny jazyk líši od bežného hovorového jazyka. Prejavila sa tiež značná tendencia frazeologizmy kalkovať z majoritného jazyka, čo je vlastne dôsledok bilingvizmu respondentov. Hypotéza, že starším respondentom budú frazeologizmy známejšie ako mladším sa nepotvrdila. Najznámejšie boli predkladané frazeologizmy žiakom gymnázia, lebo sa s nimi stretli v predchádzajúcom vyučovaní, čo dokazuje dôležitosť rozvoja jazyka v škole pre uchovanie frazeologického bohatstva rómčiny. Dotazník ukázal, že kompetencia respondentov v rómčine je značná.

Zhromaždený a utriedený frazeologický materiál ukazuje len časť bohatých frazeologických možností rómčiny. Práca poukazuje na prevládajúce tendencie vo frazeológii vo vyššie uvedených kontextoch, výsledky sa nedajú celkovo aplikovať na rómčinu, avšak môžu byť podnetné pri ďalšom skúmaní.

Literatúra

Excerpovaná beletria

FABIÁNOVÁ, Tera. 1992. *Sar me phiravas andre škola – Jak jsem chodila do školy*, Brno: Nakladatelství a vydavatelství ÚDO České Budějovice ve spolupráci se Společenstvím Romů na Moravě.

FABIÁNOVÁ, T., HÜBSCHMANNOVÁ, M. 1991. *Čavargoš – Tulák*. Praha: Apeiron.

FERKOVÁ, Ilona. 1992. *Mosarda peske o dživipen*. Praha: Romaňi čhib.

GIŇA, Andrej. 1991. *Bijav – Romane priphende*. Praha: Apeiron.

HALUŠKA, Vladislav. 2003. *Pal le devleskero Sidorkus*. Praha: Signeta. ISBN 80-902608-8-8.

HORVÁTHOVÁ, Agnesa. 2003. *Pal e bari Rama the aver paramisa*. Praha: Signeta. ISBN 80-902608-7-X.

- HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. 2003. Hin man ajsi čhaj, so...Romské hádanky. Praha: Fortuna. ISBN 80-7168-842-8.
- KRAMÁŘOVÁ, J., SADÍLKOVÁ, H. (eds.) 2007. Čalo vodi – Sytá duše. Antologie prozaických textů romských autorů z ČR. Brno: Muzeum romské kultury. ISBN 978-80-86656-11-3.
- LACKOVÁ, Elena. 1992. Rómske rozprávky. Prešov: Východoslovenské tlačiarne. ISBN 80-0049-5.

Odborná literatúra

- ČERMÁK, František. 2008. Frazeologie a idiomatika – česká a obecná. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-1371-0.
- ELŠÍK, Viktor. 2003. Interdialect contact of Czech (and Slovak) Romani varieties. In: International Journal of the Sociology of Language 162, ISSN 0165-2516, s. 41–62.
- HÜBSCHMANNOVÁ, M., ŠEBKOVÁ, H., ŽIGOVÁ, A. 2001. Romsko-český, česko-romský kapesní slovník. Praha: Fortuna. ISBN 8071686190.
- KOPTOVÁ, Martina. 2011. Frazeologie romštiny ve vybraných textech. Praha: FFUK. Nepublikovaná diplomová práce.
- MLACEK, Jozef. 1984. Slovenská frazeológia. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- MLACEK, J., ĎURČO, P., a kol. 1995. Frazeologická terminológia. Bratislava: Komisia pre výskum frazeológie pri slovenskom komitáte slavistov. ISBN 808569719X.
- ŠEBKOVÁ, H., ŽLNAYOVÁ, E. 2002. Romaňi čhib, učebnica rómčiny (severocentrálny dialekt), Bohemia Kontakt. ISBN 8096878409.

Prehľad najčastejšie sa vyskytujúcich frazeologizmov v skúmaných literárnych textoch

Frázy

Phenel pes: nane ajsi d'ives, so pal leste na avel e rat, nane ajsi rat, so pal late na avel o d'ives	Vraví sa: Niet takého dňa, čo by po ňom neprišla noc a niet takej noci, čo by po nej neprišiel deň.
Phenel pes: Ko but phirel, but džanel.	Vraví sa: Kto veľa chodí, veľa vie.
Phenel pes: andre bida sa sikhľoha.	Vraví sa: v núdzi/biede sa všetko naučíš.

Frazeologické zvraty (slovesné výrazy)

poravel o jakha	vyvaľovať oči
del avri o jakha	vyvaľovať oči, dosl. dať von oči
ačhel jakhendar	byť uhranutý, dosl. ostať z očí
perel jakhendar	byť uhranutý, dosl. padnúť z očí
kerel jakhendar	uhranúť, dosl. urobiť z očí
avel pre god'i	zísť na um, dosl. prísť na rozum/na myseľ
demel andre god'i/demel godate	náhle zísť na um, dosl. udrieť do rozumu /do mysle
demel andro šero	náhle zísť na um, dosl. udrieť do hlavy
nane kaj te thovel o šero	nemať kde hlavu zložiť
diliňarel o šero	obalamutiť, dosl. pobláznitiť hlavu
jel pro šero	mať na starosti, dosl. byť na hlave
mukel pro šero	nechať na starosť, dosl. nechať na hlave
mukel andal o šero	prestať si robiť starosti, dosl. pustiť z hlavy
kerel bida	vystrájať, dosl. robiť biedu
chal bida	trieť biedu/hnevať sa/trápiť sa, dosl. jesť biedu
čhinel pařiv	uraziť/zneuctiť/znevážiť, dosl. krájať/sekať česť
del pařiv	preukázať úctu/uctiť si, dosl. dať úctu
sikhavel pařiv	preukázať úctu, dosl. ukázať úctu
kerel pařiv	pohostiť, dosl. urobiť úctu
chal choľi	zlostiť sa, dosl. jesť hnev/žľč
chudel choľi	nahnevať sa, dosl. chytiť zlosť/žľč

kerel pre choli	robiť napriek/liezt' na nervy, dosl. robiť na zlosť/žľč
chal bokh	hladovať, dosl. jesť hlad
tirinel bokh	hladovať/trpieť hladom, dosl. trpieť hlad
chal ladž	utržiť hanbu, dosl. jesť hanbu
chal pal o svetos	zabiť/zniesť zo sveta, dosl. zjesť zo sveta
del jag	vynadať, dosl. dať oheň
čhandel jag	zúriť, dosl. zvracať oheň
jel pre dzeka	páčiť sa/byť po vôli, dosl. byť na chuť/náladu
perel pre dzeka	páčiť sa/byť po vôli, dosl. padnúť na chuť/ náladu
lel lava kije/andro jilo	vziať si slová k srdcu
jel sfađimen pro kokalos	byť premrznutý/zmrznutý na kosť
cirdel pharo vodi	vzdychať, dosl. ťahať ťažkú dušu
chav tro/tumaro jiloro	veľmi pekne ťa/vás prosím, dosl. jem tvoje/vaše srdiečko
chav tro somnakuno mujoro	veľmi pekne ťa prosím, dosl. jem tvoju zlatú tváričku
čarav tre jakhora	(<i>idióm užívaný pri reči s dieťaťom</i>) dosl. bozkám tvoje očičká
jel cipa the kokalos	byť kosť a koža
thovel o jilo pro than	dať srdce na miesto/utešiť, dosl. položiť srdce na miesto
jel pre piri	príživovať sa/bývať pod jednou strechou, dosl. byť na hrnci

Prirovnania

ačhel sar kašt	ostať ako obarený/zdrevenieť, dosl. ostať ako drevo/strom
ačhel sar bar	ostať ako obarený/zkamenieť, dosl. ostať ako kameň
ačhel sar mulo	ostať ako obarený/zmeravieť, dosl. ostať ako mŕtvy/mŕtvola/duch zosnulého
rovel sar brišind	nariekať, dosl. plakať ako dážď
našľol sar thuv	zmiznúť ako dym
chal, mišto na tašľol	nadžgávať sa/hltavo jesť, dosl. jesť, dobre sa neudusiť
šunel (varekas) sar Devles	pozorne počúvať, dosl. počúvať (niekoho) ako Boha
bokhalo sar (koro) rikono	strašne hladný, dosl. hladný ako (slepý) pes
o jakha sar puruma	veľké oči, dosl. oči ako cibule
o bala sar angrušta/angrusňa/angruscora	kučeravé vlasy, dosl. vlasy ako prstene/prstienky
o bala (kale) sar angara	čierne vlasy, dosl. vlasy (čierne) ako uhlie
(kerel vareso) kaj vigos	koniec sveta, dosl. (robiť niečo), že koniec
kerel sar graj	ťažko pracovať, dosl. robiť ako kôň
džal sar balvaj	rýchlo, dosl. ísť ako vietor
phurdel sar pišot	ťažko dýchať/dychčať/chrápať, dosl. fúkať ako (kováčsky) mech
maren pen sar ruva	mláčia sa, dosl. bijú sa ako vlci
murš sar trast	silák, dosl. muž ako železo

Frazeologické výrazy/úslovía (neslovesné výrazy)

ňikda šoha	nikdy v živote/vôbec nikdy/ani za nič, dosl. nikdy nikdy
sig sig	veľmi rýchlo/šup šup, dosl. rýchlo rýchlo
koro mato	spitý do nemoty, dosl. slepý opitý
ajci ajci	len tak tak/toľko/natoľko/toľkokrát/tak/tak veľa/tak dlho, dosl. toľko toľko
nango pindrango	holý a bosý/sporo odetý, dosl. nahý bosý
kam nakam	chtiac nechtiac, dosl. chci nechci
pro phure berša	na starobu/na staré kolená, dosl. na staré roky

Prehľad frazeologizmov použitých v dotazníku

Frázy

Godaver lav mol buter sar love.	Múdre slovo je cennejšie ako peniaze.
Nane phrala, nane pheras.	Nie sú bratia, nie je zábava.
Andre ñisoste aňi lon na kampil.	Do ničoho ani soľ netreba.
Feder hin te jel čoro, sar korkoro.	Lepšie je byť chudobným, ako osamelým.
Godaver dženo sikhľol the peskere diliňipnastar.	Múdry človek sa poučí aj zo svojej hlúposti/svojich hlúpostí.
Bacht the balvaj hin pheňa/phrala.	Šťastie a vietor sú sestry/bratia.

Frazeologické zvraty

chal cholí	hnevať sa, dosl. jest hnev/zlč
ačhel/perel jakhendar	byť uhranutý, dosl. stať sa/padnúť z očí
čhinel paťiv	uraziť, dosl. rezať česť
cirdel pharo vodi	vzdychať, dosl. ťahať ťažkú dušu

Prirovnania

ačhel sar kašt/bar/mulo

ostať ako obarený,
dosl. ostať ako drevo/kameň/mŕtvy

maren pen sar ruva

bijú sa ako vlci

o jakha sar puruma

veľké oči, dosl. oči ako cibule

rovel sar brišind

nariekať, dosl. plakať ako dážď

perel sar phagerdo jandro

padnúť ako rozbité vajce

kerel vareso, kaj vigos

koniec sveta, dosl. robiť niečo, že koniec

chal, mišto na tašlol

hltavo jesť, dosl. jesť, dobre sa neudusiť

Frazeologické výrazy/úslovia

koro mato

spitý do nemoty, dosl. slepý opitý

pro phure berša

na stare kolená, dosl. na staré roky

nango pindrango

holý a bosý/sporo odetý, dosl. nahý bosý

jel pre piri

príživovať sa/byť pod jednou strechou,
dosl. byť na hrnci

Dotazník

Ako sa voláš? (Sar tut vičines?)

Koľko máš rokov? (Keci tuke berš?)

1. Doplň. (Pherďar.)

a.

- Godaver lav mol buter sar _____
- Nane phrala, nane. _____
- Andre ňisoste aňi _____ na kempel.
- Feder hin te jel čoro, sar _____
- Godaver dženo sikhľol the peskere _____
- Darand'ila u ačhel sar _____
- maren pen sar _____
- les hin o jakha sar _____

b. Ktoré z predchádzajúcich slovných spojení si už počul? Vyber si jedno a vysvetli čo znamená. (Save ola godaver lava imar šundal? Le tuke avri jekh u phen so oda džanľol.)

2. Zakružkuj slovo, ktoré sa najviac hodí na dokončenie vety. (Thov kerekate o čače lava.)

- Peľas pre phuv sar phagerdo...

učhal

jandro

čiriklo

- Ajsa khel'iben thodam, kaj...

vigos

del brišind

vika

- Čala, mišto na...

zasuťa

pejľa tele

tašľila

- Bacht the balvaj hin...

pheňa

phrala

strične phrala

- rovel sar...

paňi

brišind

len

3. Použi vo vete nasledujúce slovo, alebo slovné spojenia. (Ker vakerďa kole lavenca) :

koro mato

pro phure berša

nango pindrango

4. Vyber odpoveď, ktorá najvýstižnejšie popisuje čo nasledujúce vety a slovné spojenia znamenajú. (Thov kerekate palepheñibena save avena nekfeder.)

O Jančus sas pre piri ko Dežis.

- a. Janči býva a stravuje sa u Dežiho. (Deži Jančiho živí.)
- b. Janči vyrába hrnce pre Dežiho.
- c. Janči je pre Dežiho nepodstatný.

te chal choľi

- a. hnevať sa
- b. byť smutný
- c. byť hladný

ačhel/perel jakhendar

- a. byť veselý
- b. byť urieknutý alebo počarovaný
- c. byť slabozraký

čhinel varekaske pařiv

- a. pozvať niekoho na večeru
- b. navštíviť niekoho
- c. uraziť niekoho

cirdel pharo voďi

- a. povzdychnúť si
- b. pomodliť sa
- c. ťažko pracovať

5. Aké ustálené slovné spojenie používaš ty? Poznáš nejaké iné príslovia v rómčine? Napíš a vysvetli ich význam. (Save pheñibena vakeres tu? Džanes varesave aver godaver lava?)